

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЮРЧЕНКО-ШЕХОВЦОВА ТЕТЯНА ІВАНІВНА

УДК 159.9: 159.94

**ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ
ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

19.00.06 – юридична психологія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук**

Київ 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

доктор психологічних наук, професор

Кудерміна Олена Іванівна

Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри юридичної психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор

Казміренко В'ячеслав Петрович

Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри психології

кандидат психологічних наук, доцент

Ларіонов Станіслав Олександрович

Національна академія Національної гвардії України,
завідувач кафедри психології та педагогіки

Захист відбудеться «04» грудня 2020 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, площа Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, площа Солом'янська, 1.

Автореферат розісланий «04» листопада 2020 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Павлишин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Демократичні перетворення в Україні обумовлюють необхідність пошуку перспектив і шляхів розвитку ефективних засад діяльності органів та підрозділів Національної поліції. Одним з найважливіших напрямів зазначеного руху є оптимізація законного та дієвого механізму реалізації правозастосовних функцій поліцейськими. Реформа поліції, що триває в нашій державі, покликана змінити громадську думку про незаангажовану, порядну та кваліфіковану діяльність поліцейських. На шляху побудови позитивно оновленої правоохоронної системи важливим є формування у працівників поліції правої свідомості, яка би відповідала вимогам законності, добропорядності, справедливості тощо. В той же час, формування високого рівня правосвідомості поліцейських Національної поліції України, як умови їх професіоналізму, потребує цілеспрямованої та тривалої роботи, оскільки правосвідомості особистості притаманні певні протиріччя – динамізм та консервативність, креативність та ідеологічна інерційність тощо. Наведене обґрунтовує актуальність здійснення ґрунтовного наукового аналізу психологічних детермінант формування правосвідомості поліцейського в сучасних умовах.

З огляду на підвищену суспільну увагу до дій поліцейських, низку резонансних подій за їх участю (події у м. Суми 13.05.2018 р., у м. Києві 20.12.2018 р., у м. Винниця 11.06.2019 р. тощо), проблематика правової свідомості поліцейських набуває особливого значення. Формування високого рівня правосвідомості сучасного правоохоронця виступає одним з важелів превенції їх можливої протиправної поведінки, сприяє підвищенню рівня правової культури та загалом створенню позитивного іміджу представників правоохоронних органів серед громадян нашої держави.

Низка сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців опрацьовували проблематику теоретико-методологічних засад формування правосвідомості правоохоронців в межах різних наукових галузей. Проблему формування правосвідомості досліджували провідні філософи, правознавці, педагоги, а саме: М. Алексєєв, В. Бабкін, В. Головченко, С. Гусарєв, Р. Калюжний, М. Костицький, В. Котюк, М. Орзіх, М. Подберезький, П. Рабінович, О. Скакун, С. Станік та ін. На особливій ролі головних компонентів правосвідомості поліцейського та їх місця у забезпеченні правопорядку в своїх розвідках наголошували М. Ведешкін, В. Кудрявцев, В. Кузьмичов, А. Колодій, Є. Лук'янчиков, В. Нерсисянц, О. Скрипнюк, С. Сливка, С. Стахівський, О. Тихомиров, М. Цимбалюк, О. Цуркан, Ю. Шемшученко та ін.

Окремі питання сутності правосвідомості особистості, змісту її компонентів та механізмів формування порушені в роботах В. Андросюка, О. Бандурки, В. Барка, В. Васильєва, О. Гладіліна, М. Єнікєєва, Л. Казміренко, В. Казміренка, О. Кудерміної, В. Кікоть, Є. Климова, С. Ларіонова, В. Медведєва, О. Синьова, О. Столяренка, О. Тімченка, Ю. Чуфаровського, Г. Шиханцова, Г. Юхновца, С. Яковенка та ін.

Між іншим, низка нагальних питань процесу формування правосвідомості правоохоронця в сучасних динамічних умовах суспільних перетворень, змісту та

характеристики чинників розвитку правосвідомості працівника Національної поліції України не знайшла свого наукового відображення у роботах вищезазначених науковців. Наведене актуалізує необхідність здійснення комплексного психолого-юридичного розгляду феномену правосвідомості поліцейського в сучасних умовах та визначення сутності детермінант її формування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 (р. 4); Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р); планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ.

Тему дисертації обговорено і затверджено на засіданні Вченої Ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 20 від 29 жовтня 2015 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є визначення сутності психологічних детермінант формування правосвідомості поліцейських в сучасних умовах; виокремлення та диференціація іманентних характеристик правосвідомості поліцейських з різним досвідом професійної діяльності та формулювання на основі зазначеного практичних рекомендацій щодо розвитку правосвідомості працівника Національної поліції України в межах здійснення професійно-психологічної підготовки та психологічного супроводження професійної діяльності.

Для досягнення цієї мети необхідно було вирішити такі *задачі*:

- здійснити теоретичний аналіз проблеми правосвідомості особистості в юридико-психологічному вимірі;
- визначити основні психологічні засади формування правової свідомості особистості;
- надати психологічну характеристику основних компонентів правосвідомості працівника поліції;
- окреслити особливості соціокультурних та правових чинників формування правосвідомості поліцейського;
- охарактеризувати індивідуально-психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника поліції в сучасних умовах;
- визначити зміст системи заходів правової соціалізації працівника поліції в системі психологічного забезпечення професійної діяльності;
- сформулювати практичні рекомендації щодо формування правосвідомості сучасного поліцейського в процесі професійно-психологічної підготовки та психологічного супроводження професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – правосвідомість особистості.

Предмет дослідження – психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника Національної поліції України.

Методи дослідження. Для досягнення дослідницької мети використано низку загально-, приватно-наукових та спеціальних методів наукового пошуку. Зокрема, застосування *системного підходу* дозволило здійснити комплексний аналіз об'єкта та предмета дослідження, дослідити правосвідомість особистості як юридико-психологічну категорію та визначити психологічні особливості правосвідомості

поліцейського (підрозділи 1.1, 1.3); *історичного підходу* дозволило окреслити генезис розуміння категорії «правосвідомість» в предметному полі різних наукових галузей (підрозділ 1.1); *феноменологічного методу* сприяло визначенню психологічних засад формування правосвідомості особистості (підрозділ 1.2); *структурно-функціонального та методу моделювання* надало змогу проаналізувати систему психологічного забезпечення правоохоронної діяльності та визначити зміст її основних рівнів; адаптувати наявні науково обґрунтовані методи та технології формування правосвідомості особистості до особливостей правої свідомості сучасного поліцейського (підрозділи 3.1, 3.2). В дослідженні була використана низка *методів емпіричного дослідження*, а саме: *анкетування та опитування* – для вивчення інтересу поліцейських до різних аспектів правової дійсності та виявленню ступеня готовності керуватися правовими нормами у поведінці тощо; для виявлення ролі професійного оточення у формуванні професійної правосвідомості поліцейських (підрозділи 2.1, 2.2); *психодіагностичних* – для визначення індивідуально-психологічних особливостей особистості поліцейського; для визначення рівня розвитку правосвідомості поліцейського (підрозділ 2.2). Батарей психодіагностичних методик включала в себе анкету «Вивчення особливостей самосприйняття права поліцейськими», анкету «Вивчення особливостей оцінки ставлення колег до права поліцейськими», 16-ті факторний опитувальник Р. Кеттелла (форма С), методику «Вивчення рівня розвитку правосвідомості» Л. Ясюкової, анкету «Рівень правового розвитку» О. Гулевич для визначення рівня правового розвитку поліцейського. Застосування *порівняльно-аналітичного методу* сприяло обґрунтуванню особливостей правосвідомості поліцейських в залежності від досвіду професійної діяльності та формулюванню відповідних рекомендацій по її розвитку (підрозділи 2.2, 3.2). Використання *методів математичної статистики* (обчислення коефіцієнту кореляції Пірсона; ϕ^* – критерію кутового перетворення Фішера Стюдента) – з метою опрацювання результатів емпіричного дослідження, проведення кількісного та якісного аналізу отриманих даних (розділ 2).

Емпіричну базу дослідження складають зведені дані опитування та анкетування, статистично опрацьовані результати психодіагностичного дослідження 184 поліцейських органів та підрозділів Національної поліції України м. Києва, Київської, Черкаської, Житомирської, Волинської областей. Вибірка гомогенна за статевою та віковою ознаками (вік респондентів коливається в межах 25 - 37 років).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням психологічних детермінант формування правосвідомості працівника поліції та визначені шляхи її розвитку в сучасних умовах, зокрема:

вперше:

– статистично обґрунтовано взаємозв'язок рівня сформованості правосвідомості поліцейських та їх індивідуально-психологічних особливостей. Зазначені зв'язки мають свої особливості залежно від досвіду професійної діяльності правоохоронців та виступають орієнтирами для обрання методів та технік в процесі професійно-психологічної підготовки та супроводження професійної діяльності поліцейських;

– емпірично визначені рівні сформованості правосвідомості сучасних поліцейських. Відповідно до одержаних результатів, у 54 % правоохоронців правосвідомість в цілому сформована, хоча може зберігатися негативне ставлення до правового регулювання в цілому й до існуючих законів, зокрема 27 % опитаних працівників Національної поліції України характеризуються повністю сформованою правосвідомістю та буквальним виконанням зобов'язань, навіть всупереч власному ставленню до ситуації та її розумінню;

– виявлені актуальні для поліцейського в сучасних умовах соціокультурні та правові чинники формування їх правосвідомості. Серед чинників, що негативно впливають на процес формування правосвідомості сучасного поліцейського найбільш значущими є наступні: постійні зміни в законодавстві, в тому числі реформи; прийняття законів, які унеможливають виконання службових обов'язків; низьке матеріально-технічне забезпечення, вибірковий принцип дії законів; випадки коли закони не працюють; низький інтелектуальний та освітній рівень деяких працівників поліції; особистісні характеристики, що не дозволяють усвідомлювати загальнодержавні цінності;

– розроблено адаптовані до індивідуально-психологічних особливостей поліцейських з різним досвідом професійної діяльності кейси для розвитку правосвідомості правоохоронців в процесі здійснення професійно-психологічної підготовки та психологічного супроводження правоохоронної діяльності;

удосконалено:

– змістовне тлумачення структури правосвідомості поліцейських Національної поліції України;

– уявлення про психологічну детермінацію складових правосвідомості поліцейського у професійній діяльності;

– розуміння правосвідомості як комплексного предмету дослідження різних галузей наукового знання;

– напрями дослідження індивідуально-психологічних особливостей поліцейських в залежності від етапу їх професіоналізації;

дістало подальший розвиток:

– ретроспективний аналіз генезису феномену «правосвідомість особистості» в предметному полі психології;

– змістовний розгляд трьохрівневої структури психологічного забезпечення правоохоронної діяльності;

– розуміння сутності та механізмів правової соціалізації особистості;

– розробка практично орієнтованих інноваційних методів та технологій психологічного забезпечення правоохоронної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджені за такими напрямами:

– у *практичній діяльності* – для вдосконалення діяльності психологів служби психологічного забезпечення під час здійснення заходів психологічного супроводження професійної діяльності (акти впровадження управління кадрового забезпечення Головного управління Національної поліції в Луганській області від 5 жовтня 2019 р.; управління кадрового забезпечення Головного управління

Національної поліції в Полтавській області від 10 лютого 2020 р.);

– *в освітньому процесі* – під час викладання в закладах вищої освіти МВС України навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Психологія девіантної поведінки», «Професійно-психологічна підготовка поліцейських» (акти впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 15 листопада 2019 р., Національної академії внутрішніх справ від 26 травня 2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ. Основні положення роботи, її висновки та рекомендації оприлюднено на всеукраїнських і міжнародних науково-теоретичних, науково-практичних конференціях: «Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи» (Київ, 26 березня 2015 р.); «Бочаровські читання» (Харків, 18 березня 2016 р.); «Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції» (Київ, 26 травня 2016 р.); «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів» (Кривий Ріг, 10 лютого 2017 р.); «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 24-25 березня 2017 р.); «Особистість, суспільство, закон. Психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання» (Харків, 30 березня 2017 р.); «Сучасна війна: гуманітарний аспект» (Харків, 31 травня-1 червня 2018 р.); «Особистість, суспільство, закон» (Харків, 25 квітня 2019 р.); «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів» (Кривий Ріг, 7 лютого 2019 р.); «Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України» (Київ, 25 квітня 2019 р.).

Публікації. Основні результати дослідження з теми дисертації опубліковано у 16 наукових працях, серед яких: п'ять наукових статей – у фахових виданнях, що належать до переліку, затвердженого МОН України, дві з яких входять до переліку видань, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах та одна стаття – у науковому фаховому виданні іншої держави. Десять тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що вміщують сім підрозділів, висновків до кожного розділу, висновків до дисертації, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 255 сторінок, з них основного тексту – 194 сторінки. Список використаних джерел міститься на 38 сторінках і містить 396 джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також щодо кількості публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Правосвідомість як детермінанта правової поведінки особистості» складається з трьох підрозділів та присвячений аналізу категорії

«правосвідомість» з позицій філософії, права та юридичної психології, що дозволило визначити її засадничу роль у детермінації правової поведінки особистості.

У підрозділі 1.1 *«Проблематика правосвідомості особистості в юридичному та психологічному вимірі»* розглянуто генезис наукового розуміння правосвідомості особистості як феномен юридичної та психологічної науки.

Ретроспективний аналіз доводить, що у дореволюційний період не існувало єдиного визначення правосвідомості та воно мало прикладне, соціально-психологічне значення, використовувалося наряду з терміном «праворозуміння», «правопереконавання». Вітчизняні науковці на рубежі XIX – XX століть досліджували емоційну, психологічну частину правосвідомості, вважаючи її більш суттєвою, первиною, за відношенням до правової ідеології. В наукових розвідках середини 30-х років двадцятого століття правова свідомість аналізувалася як різновид суспільної свідомості в рамках марксистського підходу, акцентуючи увагу на детермінацію економічними чинниками. Друга половина XX ст. та початок XXI ст. характеризується більш розгалуженою тематикою робіт, присвячених правосвідомості та все частіше орієнтованою на інтеграцію правового і філософського підходів.

За поглядами представників філософської науки, правосвідомість є атрибутом, складовою частиною правового життя суспільства та важливою категорією філософії права. На думку правознавців, розвиток та стан правосвідомості здебільшого обумовлені актуальним законодавством. В якості потужного засобу морального та інтелектуального впливу, право активно впливає на розвиток тих чи інших правових уявлень та почуттів. В той же час, право та законодавство як позитивні феномени державного правопорядку значно залежать від рівня та характеру правосвідомості суспільства, що в свою чергу впливає на процес правотворчості та правової реалізації. Відповідно до позиції юридичної психології, правосвідомість – це сукупність уявлень та почуттів, поглядів і емоцій, оцінок та установок, які виражають ставлення людей до діючого права.

Сучасна юридична психологія характеризується різними підходами щодо розуміння структури правосвідомості особистості. Найбільш аргументованою є позиція, яка аналізує структуру особистості на основі розгляду її функцій. Відповідно до неї правосвідомість втілює пізнавальну функцію (інтелектуальний компонент), оціночну функцію (інтелектуально-емоційний компонент) та регулятивну функцію (інтелектуально-емоційно-вольовий компонент).

У підрозділі 1.2 *«Психологічні засади формування правосвідомості особистості в сучасних реаліях»* проаналізовані психологічні аспекти формування правосвідомості як процесу та результату інтеріорізації та екстеріорізації актуальних суспільних умов.

Становлення правосвідомості особистості відбувається в процесі правової соціалізації. Правова соціалізація розглядається як двосторонній процес взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів поведінки особистості. Успішність правової соціалізації індивіда залежить від конкретних соціальних умов, мікросередовища, історичних особливостей стану суспільства і держави, культури тощо. У процесі формування правосвідомості важливу роль відіграють агенти правової соціалізації –

вони безпосередньо здійснюють соціалізацію або сприяють їй. До агентів правової соціалізації відносяться родина, неформальні групи, освітні установи, правоохоронні органи, засоби масової інформації і норми права як частина соціонормативної системи суспільства.

Процес інтерналізації норм права, стандартів правової поведінки відбувається послідовно, відповідає стадіям соціалізації, в ході якої особистість засвоює не тільки самі норми і закони, а й усі елементи правової системи, в тому числі і правові поняття. Рушійною силою правової поведінки виступає спрямованість особистості, яка містить в собі домінуючі ціннісні орієнтації, правові установки та мотиви (динамічні аспекти правової свідомості людини). Правові емоції визначають готовність діяти, зайняти певну правову позицію та настрій щодо певних правових цінностей. Правосвідомість виникає в результаті цілеспрямованого засвоєння правових норм у якості принципів та основ власної поведінки, за допомогою пізнання права та самопримусу до його дотримання. Цілеспрямоване засвоєння ідеї права та сенсу позитивного закону, та перетворення його у певні поведінкові форми.

Деформація правосвідомості характеризується формуванням у особистості певних ідей, уявлень, поглядів, знань, почуттів і настроїв, переживань і емоцій, які викривлено відображають юридичну дійсність і проявляють себе у негативному ставленні до діючого права, законності і правопорядку. Основними різновидами деформацій правової свідомості особистості є наступні: правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий фетишизм.

У *підрозділі 1.3 «Психологічна характеристика основних компонентів правосвідомості працівника поліції»* представлена психологічна характеристика основних компонентів правосвідомості поліцейського, які в свою чергу визначаються згідно її основних функцій.

Правосвідомість працівників поліції є системою правових ідей, поглядів, думок і уявлень як у галузі правотворчості, так і практичного застосування права у житті суспільства. Для працівників правоохоронних органів України їх професійна правосвідомість є основною умовою успішної й ефективної реалізації службових завдань. Вона реалізується не тільки за допомогою досконалих знань правових норм, але й внутрішніх ототожнень з ними. Важливою є здатність на високому професійному рівні тлумачити й відповідально оцінювати будь-який випадок порушення правових норм. Для професійної правосвідомості характерно засвоєння правових знань як системи, розуміння взаємозв'язків різних правових норм, уявлення про вплив права на суспільні відносини, на мотиви поведінки особи у правовій сфері.

Підвищення рівня професійної правової свідомості працівників Національної поліції можливе лише в процесі тривалого часу та набуття професійного досвіду. Вміння застосовувати правові знання залежать від досвіду людини, а також від її індивідуально-психологічних особливостей. Правове виховання тісно пов'язане з правовим навчанням: вихованням, яке впливає в основному на емоційно-вольову, ціннісну, світоглядну сторону свідомості, а навчанням – на когнітивно-раціональну, з метою інформаційно-ознайомчого впливу на поліцейського.

Деформація професійної правосвідомості правоохоронців – це процес виникнення негативних особистісних змін поліцейського, які викликані негативним

впливом на психіку травмуючих факторів, пов'язаних з особливостями професійної діяльності та неможливістю збереження цілісності та узгодженості у структурі правосвідомості цінностей, установок, мотивів, орієнтацій. Аналіз чинників та факторів, які викликають виникнення та розвиток деформації правосвідомості поліцейських, дозволяє стверджувати про їх різноманітність. Серед них основними виступають: деформація системи потреб; деформація прийняття рішень; деформація самоконтролю.

Розділ 2 «Детермінація правосвідомості поліцейського в сучасних умовах» містить три підрозділи, у яких наведені результати емпіричного дослідження особливостей правосвідомості сучасних поліцейських та психологічних детермінант її формування. Відповідно до необхідності уніфікації аналізу одержаних даних, вибірку було структуровано на три групи за критерієм професійного досвіду поліцейських, а саме: перша група – досвід службової діяльності до 3 років; друга – група – наявний професійний досвід від 3 до 10 років; відповідно третя група – 10 років та більше.

У підрозділі 2.1 *«Соціокультурні та правові чинники формування правосвідомості поліцейського»* надається інтерпретація одержаних результатів проведеного дослідження. Статистичні відмінності результатів опитування респондентів з професійним досвідом обчислювалися за допомогою χ^2 -критерію кутового перетворення Фішера.

Порівнянні з іншими респондентами, поліцейські першої групи мають недостатній базовий рівень знань у галузі права. Найбільше впевненими у варіабельності правових ситуацій суспільної дійсності виявилися представники другої групи. Вони відмічають, що їх рівень знань та вмінь відповідає професійним вимогам та вони здатні їх ефективно використовувати. Поліцейські з найбільшим стажем роботи (третя група респондентів) означають потребу у поповненні знань щодо законодавчих змін та нестачу часу задля їх засвоєння. Водночас, незалежно від стажу професійної діяльності всі опитувані акцентували увагу на необхідності постійного поповнення обсягу знань принципів, актуальних норм права та законодавчих умов їх застосування.

Констатована відсутність у респондентів першої групи достатнього рівня сформованих правових установок щодо визначення власної позиції та ефективного вирішення певних службових завдань. Зазначене свідчить про існування недоліків правової свідомості поліцейських та, відповідно, необхідність підвищення рівня їх професійної майстерності.

На думку опитаних 184 працівників Національної поліції України, серед чинників, що негативно впливають на процес формування правосвідомості сучасного поліцейського найбільш значущими є наступні: постійні зміни в законодавстві, в тому числі реформи; прийняття законів, які унеможливають виконання службових обов'язків; низьке матеріально-технічне забезпечення, вибіркового принцип дії законів; випадки коли закони не працюють; низький інтелектуальний та освітній рівень деяких працівників поліції; особистісні характеристики, що не дозволяють усвідомлювати загальнодержавні цінності.

Статистично вагомо підтверджено продуктивність функціонування наставництва саме під час адаптації «молодих» поліцейських до умов професійної та

службової діяльності. Водночас, переважна більшість респондентів першої групи зазначає актуальну потребу у допомозі та підтримки у вирішенні професійних питань з боку колег, керівництва, але її не відчують.

Виявлена тенденція взаємообумовленості факторів зростання професійного досвіду роботи поліцейських та їх впевненості у наявних фактів порушення службових обов'язків серед представників професійного середовища. Так, 41% респондентів третьої групи ($\phi^*=2,98$; $p=0,000$) зазначили про те, що поліцейські з їх оточення завдяки безкарності інколи здатні «обійти закон». Такий феномен можна пов'язати із негативним впливом професійної діяльності на особливості особистості поліцейських та наявності ознак професійної деформації правосвідомості деяких працівників Національної поліції України.

У підрозділі 2.2 *«Індивідуально-психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника поліції в сучасних умовах»* здійснений аналіз рівнів сформованості правосвідомості поліцейських відповідно до досвіду професійної діяльності та визначені їх типові особистісні профілі.

Виокремлено групові особистісні профілі поліцейських в залежності від досвіду професійної діяльності. Відповідно до них, респондентам першої групи притаманна певна безпечність, підозрілість та настороженість по відношенню до оточуючих. З набуттям практичного досвіду службової діяльності (представники другої групи) підвищується емоційна витривалість, самоконтроль поведінки. Правоохоронці, які активно працюють більше 10 років у правоохоронному просторі характеризуються консерватизмом та з сумнівом та недовірою можуть сприймати інновації у професійній діяльності.

Виявлено статистичні відмінності показників рівня розвитку правосвідомості поліцейських з різним досвідом професійної діяльності. Узагальнюючи можна стверджувати, що 12 % респондентів першої групи притаманний високий рівень сформованості правової свідомості; 81 % - добрий і середній рівень та 7 % - низький відповідно.

12 % поліцейським, досвід професійної діяльності яких складає від 3 до 10 років іманентний високий рівень сформованості правосвідомості. В той же час, 85 % респондентів характеризуються ознаками доброго та середнього рівня сформованості правосвідомості. У зазначеній групі тільки 3 % поліцейським притаманний низький рівень розвитку правосвідомості.

Досвідчені працівники Національної поліції України (третя група опитаних) характеризуються найбільшою кількістю представників з високим рівнем сформованості правової свідомості особистості (17 %). 77 % поліцейським зазначеної групи притаманний добрий і середній рівень та 6 % – низький рівень сформованості правосвідомості.

За допомогою кореляційного аналізу r -критерію Пірсона визначені особливості взаємозв'язків особистісних особливостей поліцейських та рівнем розвитку їх правосвідомості в залежності від досвіду професійної діяльності. Виявлено прямі та зворотні взаємозв'язки за факторами методики Р. Кеттела та рівнями правосвідомості поліцейських.

Розділ 3 «Напрями та методи формування правосвідомості працівника поліції» складається з двох підрозділів, у яких відображено сучасні заходи правової

соціалізації поліцейських, сформульовано висновки, рекомендації та пропозиції, спрямовані на формування та підвищення рівня розвитку правосвідомості поліцейського в системі психологічного забезпечення професійної діяльності.

У підрозділі 3.1 *«Характеристика заходів правової соціалізації працівника поліції в системі психологічного забезпечення професійної діяльності»* розглянуто трирівневу систему змісту психологічного забезпечення правоохоронної діяльності, що включає в себе здійснення відповідних заходів правової соціалізації поліцейських на загальнодержавному, професійному та особистому рівнях.

Акцентовано увагу на заходах правової соціалізації поліцейського, які урегульовані низкою наказів та інших нормативно-правових актів. Освітлено напрями професійного навчання поліцейських: первинна професійна підготовка; підготовка у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання; післядипломна освіта; службова підготовка. Правові знання і вміння за допомогою правової практики включаються в особистий досвід суб'єктів. Це потребує забезпечення оптимальної адаптації молодих поліцейських до умов служби, цілеспрямованого формування та розвиток професійних та особистих якостей, необхідних для виконання професійної діяльності. Аргументована необхідність існування інституту наставництва не тільки як виключення (у разі проходження первинної професійної підготовки поліцейського), а взагалі для всіх «молодих» поліцейських від моменту прийняття на службу в практичні підрозділи Національної поліції України.

У підрозділі 3.2 *«Особливості формування правосвідомості працівника поліції в процесі психологічного супроводження професійної діяльності та професійно-психологічної підготовки»* сформульовані рекомендації та пропозиції підвищення ефективності формування та розвитку правосвідомості поліцейського в системі психологічного забезпечення професійної діяльності.

Об'єктивні умови суспільного життя зумовлюють активізацію удосконалення заходів підвищення рівня сформованості правової свідомості сучасного поліцейського на професійному та особистісному рівнях психологічного забезпечення правоохоронної діяльності. Зазначеним рівням відповідають наступні напрями: професійно-психологічна підготовка та супроводження професійної діяльності працівників Національної поліції України.

Аргументовано доцільність використання в процесі професійно-психологічної підготовки та психологічного супроводження професійної діяльності поліцейського кейс-методу. Кейс-метод є одним із методів активного навчання навичкам аналізу актуальної проблемної ситуації професійної діяльності та підготовки й реалізації варіантів можливих її рішень. На основі одержаних результатів емпіричного дослідження розроблено та запропоновано варіанти кейс-методів для проведення занять з поліцейськими, які мають різний досвід професійної діяльності.

З метою формування навичок саморегуляції та підвищення самоконтролю працівників Національної поліції України запропоновано використання в процесі професійного навчання та психологічного супроводження професійної діяльності використання адаптованого алгоритму схемотехніки тренування за методикою «Ключ».

ВИСНОВКИ

У дисертації, на основі комплексного дослідження проблеми психологічної детермінованості процесу формування правосвідомості працівника поліції Національної поліції України сформульовані наукові положення та одержані емпіричні результати, що спрямовані на вирішення важливого наукового завдання – розкриття особливостей розвитку правосвідомості сучасного поліцейського та розроблення пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення заходів правової соціалізації поліцейського, підвищення рівня його правосвідомості у системі психологічного забезпечення професійної діяльності. Найсуттєвішими з них є наступні:

1. Категорія правосвідомості має досить широку інтерпретацію в наукових дослідженнях. Зазначена різноманітність тлумачення змістовності та структури обумовлена різними чинниками: обумовленість генезису цієї категорії історичними, економічними та соціальними умовами в конкретному суспільстві; детермінація змістовного наповнення цієї категорії результатом взаємодії емоційного та когнітивного в окремій особистості й об'єктивного правового устрою держави; існування особливостей процесу соціалізації в конкретний культурно-історичний період часу розвитку людства та суспільства загалом. Для сучасного вивчення правосвідомості в предметному полі психології є характерним розрив між теоретичним аналізом цього феномену та його емпіричними дослідженнями. Основними причинами такого стану є вивчення феноменів, які відносяться до галузі правосвідомості в рамках традиційних соціально-психологічних теорій; аналізом правосвідомості як системи аттitudів; нескоординованістю зусиль представників різних наукових галузей (філософії, права та психології).

2. Правосвідомість особистості розглядається як узагальнюючий та інтегруючий феномен соціальної дійсності людини. Він узагальнює сукупність внутрішніх психічних умов (праворозуміння, правові цінності, установки, мотиви, правові почуття, воля тощо), що створюють основу для спрямованості правової поведінки, ставлення до правової дійсності та усвідомленої реалізації правослухняної поведінки людини. У свою чергу на готовність або неготовність, здатність або нездатність до правомірної соціально-активної поведінки особистості, впливають зовнішні конкретні соціальні умови мікросередовища, історичні особливості стану суспільства і держави, культури в їх взаємозв'язку.

Формування правової свідомості відбувається під впливом двох тенденцій: тенденції до уніфікації та тенденції до диференціації. Тенденція до уніфікації це збіг оцінок і установок більшості. Тенденція до диференціації виражається в явищах більш-менш істотних, але завжди в статистично значущих відхиленнях від загального, типового рівня соціально-позитивних моральних і правових.

Правосвідомість особистості може мати різні рівні розвитку: на елементарному рівні індивідуальна правосвідомість виявляється в узгодженні конкретної правозначущої діяльності з емпіричними уявленнями особи про норми правомірної поведінки; більш високий рівень індивідуальної правосвідомості має прояв в усвідомленні особистістю складних правових ситуацій, правових інститутів, правового статусу особистості у суспільстві; вищий рівень індивідуальної

правосвідомості, що характеризується сукупністю компетентних уявлень про правову систему, усвідомлення соціальної значимості права, оцінкою його сутності, оволодінням правовою ідеологією.

3. Правосвідомість працівника поліції – це складна, інтегративна особистісно-професійна якість, яка є сукупністю знань законодавства, уявлень про правові явища, правових переконань і суб'єктивних вимог до права. Вона характеризує ставлення поліцейського до правової дійсності, визначає готовність до діяльності ціннісного правового характеру. В умовах побудови правової держави зростають вимоги до рівня правосвідомості працівників поліції. Відповідно до цієї тенденції актуалізується необхідність постійного підвищення розвитку й удосконалювання правосвідомості поліцейського в сучасних умовах.

Постійне застосування норм права у повсякденній діяльності стає фундаментом формування професійної правосвідомості поліцейських. З іншого ж боку, правосвідомість є результатом відображення чинних правових норм і принципів права, правового порядку, правової діяльності держави та правоохоронних органів, правової поведінки громадян та інших осіб.

Основними чинниками, що впливають на формування професійної правосвідомості, є освіта та практична діяльність. Сучасні вимоги до кандидата на посаду поліцейського не передбачають обов'язкову наявність юридичної освіти. Таким чином, професійна правосвідомість і правова культура поліцейського не має свого головного підґрунтя – юридичних теоретичних знань. Спеціалісти, які не мають юридичної освіти, а опановують її в процесі практичної діяльності і досягають певного рівня професійної правосвідомості і правової культури, сьогодні у переважній більшості не можуть задовольняти потреби суспільства. Рівень юридичної освіти носіїв професійної правосвідомості вимагає якісної зміни за допомогою обов'язкового навчання в системі навчальних закладів МВС України.

В результаті деформації професійної правосвідомості поліцейського ураженими стають насамперед галузі соціальної та комунікативної діяльності. Серед загальних якостей негативному впливу піддаються такі, як: патріотизм, гуманність, чесність, принциповість, прагнення до істини, справедливості, професійна гордість, професійна етика.

4. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що для сучасного поліцейського, незалежно від досвіду професійної діяльності, актуальними та характерними є наявність базової юридичної освіти; рівень сформованості професійної майстерності, існування умов для саморозвитку та самоосвіти, негативний вплив зовнішніх факторів. Базову юридичну освіту мають 64 % поліцейських. Водночас, серед поліцейських з досвідом роботи менше 3-х років таких тільки 33 %. На формування та розвиток правосвідомості суттєво впливає наявність умов для саморозвитку та самоосвіти. Об'єктивним чинником, що обумовлює існування зазначених умов, на думку поліцейських з досвідом роботи до 3 років, є інститут наставництва. Підвищення рівня сформованості правосвідомості поліцейських та превенція виникнення ознак її деформації потребує вдосконалення: законодавчої та нормативної бази професійної діяльності; розширення кола прав поліцейського; процесу добору кадрів; стану соціального забезпечення та соціальні гарантії; стану матеріального забезпечення діяльності та умов праці.

5. Переважній більшості (81 %) поліцейських притаманний середній, добрий та високий рівень сформованості правосвідомості. Відповідно до цього, у 54 % правоохоронців правосвідомість в цілому сформована, хоча може зберігатися негативне ставлення до правового регулювання в цілому й до існуючих законів зокрема. У професійній діяльності вони намагаються не порушувати існуючі закони та норми правової поведінки. 27 % опитаних працівників Національної поліції України характеризуються повністю сформованою правосвідомістю та буквально виконанням зобов'язань, навіть всупереч власному ставленню до ситуації та її розумінню.

Узагальненому особистісному профілю сучасних поліцейських, незалежно від досвіду професійної діяльності, притаманні наступні характерологічні риси: емоційна стійкість (**C**), прагнення до домінування (**E**), оптимістичність (**F**) та розвинутий самоконтроль (**Q3**), а також вища за середню самооцінка (**MD**).

Існують взаємозалежні зв'язки між рівнем сформованості правосвідомості поліцейських та їх індивідуально-психологічними особливостями. Зазначені зв'язки мають свої особливості залежно від досвіду професійної діяльності правоохоронців. Рівень правосвідомості поліцейських, стаж професійної діяльності яких менше 3 років, обумовлюється такими індивідуально-психологічними особливостями як дипломатичність та конформізм. З огляду на зазначене, суттєвим постає необхідність формування довірливого ставлення до професійного оточення, створення умов для одержання порад від колег та плідна командна робота поліцейських.

Для поліцейських 2 групи (професійний досвід від 3 до 10 років) сприяє зростанню правосвідомості наявність практичності та ненапруженості. Практичність представляє собою реалістичний підхід до вирішення будь-яких питань, надійність, орієнтованість на зовнішню реальність, загальноприйняті норми. Ненапруженість – це внутрішня розслабленість, задоволеність буденністю, спокій та терпеливість. Зазначене детермінує розвиток професіоналізму поліцейських та обумовлює підвищення рівня їх правосвідомості.

Поліцейським з досвідом професійної діяльності більше 10 років притаманні наступні індивідуально-психологічні якості: твердість, самостійність, здатність брати на себе відповідальність, дружелюбність, відкритість, спокій та вміння взаємодіяти з людьми. Вищенаведене обґрунтовує необхідність розвитку певних індивідуально-психологічних особливостей поліцейських з метою удосконалення шляхів та заходів підвищення рівня їх правосвідомості.

6. На загальносоціальному (державному) рівні створюються необхідні політичні, соціально-психологічні, правові, етичні, економічні, науково-технічні та інші передумови реалізації морального потенціалу суспільства, визначаються основні напрями виховання населення, підтримки професійного потенціалу й морально-психологічного стану фахівців на рівні, що гарантує виконання основних професійних завдань. До зазначених заходів відносяться дії спрямовані на удосконалення низки законодавчих, нормативно-правових актів, що регулюють правові відносини та регламентують права і обов'язки людини правоохоронця.

Одним із важливих заходів правової соціалізації працівника поліції на професійному рівні є набуття професійних знань, вмінь та навичок. Професійне

навчання поліцейських здійснюється у наступних формах: первинна професійна підготовка; підготовка у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання; післядипломна освіта; службова підготовка. Підвищенню ефективності заходів правової соціалізації у межах зазначеного рівня сприяє проведення навчальних, практичних занять із використанням інноваційних методів, технологій, інтерактивних форм (ділові ігри, моделювання ситуацій, тренінги) тощо.

Правова соціалізація може розглядатися як двосторонній процес взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників мотивації поведінки особистості. Ступінь особистісного сприйняття правових цінностей залежить від сформованості індивідуальної правосвідомості на емоційному, раціональному, вольовому рівнях. Це зумовлює особливості заходів правової соціалізації на особистісному рівні. Для розвитку самостійності, емоційної стійкості та витривалості доцільно використовувати технології, спрямовані на розкриття внутрішнього потенціалу правоохоронця, що виступає базисом розвитку його правосвідомості. Самовиховання, поряд із спеціальною фаховою підготовкою правоохоронців, є засобом профілактики деформації правової свідомості особистості.

7. Психологічне супроводження професійної діяльності поліцейських є комплексом психологічно обґрунтованих заходів, що забезпечує підвищення ефективності службової діяльності, працездатності та кваліфікаційного зростання правоохоронців. В свою чергу, професійно-психологічна підготовка – цілеспрямований процес формування та розвитку особистісних якостей і властивостей працівника, які б відповідали вимогам професійної діяльності і забезпечували її ефективне виконання. Сучасні вимоги до рівня сформованості правосвідомості поліцейських обумовлюють пошук, обґрунтування та розробку інноваційних психологічних методів та технік її розвитку. Одним з практично орієнтованих методів, що спрямований на активізацію процесу засвоєння правових знань, їх розуміння та використання у варіабельних проблемних ситуаціях професійної діяльності, є кейс-метод. Підвищенню ефективності його застосування сприяє диференційований підхід у розробці змісту в залежності від професійного досвіду поліцейського.

Розвиток емоційно-вольового елементу правової поведінки поліцейського доречно здійснювати за допомогою використання адаптованого алгоритму схемотехніки тренування за методикою «Ключ», основна мета якої розвиток навичок саморегуляції працівника Національної поліції України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Юрченко-Шеховцова Т. І. Проблема формування правосвідомості особистості в сучасних умовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць. 2015. Вип. 6. С. 174–178.
2. Юрченко-Шеховцова Т. І. Психологічна характеристика основних компонентів правосвідомості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Інформаційно-аналітичне

агентство, 2017. Т. Х. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 30. С. 241–249.

3. Юрченко-Шеховцова Т. І. Особливості формування правосвідомості сучасних поліцейських в залежності від стажу служби у правоохоронних органах. *Юридична психологія*. 2018. № 2 (23). С. 112–122.

4. Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний аналіз. *Психологічний часопис* : зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Вип. 8, № 4 (8). С. 134–145.

5. Юрченко-Шеховцова Т. І. Особливості соціально-психологічних компонентів правосвідомості сучасних поліцейських із різною вислугою років у правоохоронних органах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць. 2018. Вип. 4. С. 270–276.

6. Юрченко-Шеховцова Т. І. Дослідження особистісних особливостей поліцейських. *Visegrad journal on human rights*. 2019. 1 (volume 2). С. 149–155.

7. Юрченко-Шеховцова Т. І. Устойчивость работников ОВД к экстремальным ситуациям служебной деятельности. *Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи* : тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 берез. 2015 р.) : в 2 т. / [ред. кол. В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. Т. 2. С. 64–66.

8. Юрченко-Шеховцова Т. І. Актуальні проблеми психологічної допомоги учасникам АТО. *Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 26 трав. 2016 р.) / Міністерство оборони України ; Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняховського. Київ : НУОУ, 2016. С. 393–395.

9. Юрченко-Шеховцова Т. І. Рівень розвитку правосвідомості працівників Національної поліції як умова професійної компетентності. *Бочаровські читання* : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (Харків, 18 берез. 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 241–243.

10. Юрченко-Шеховцова Т. І. Розвинута правосвідомість – запорука становлення особистості поліцейського-професіонала. *Становлення особистості професіонала : перспективи й розвиток* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24–25 берез. 2017 р.). Одеса : ОДУВС, 2017. С. 23–25.

11. Юрченко-Шеховцова Т. І. Професійна правосвідомість працівників правоохоронних органів. *Особистість, суспільство, закон. Психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (Харків, 30 берез. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 235–237.

12. Юрченко-Шеховцова Т. І. Соціальна адаптація першокурсників до навчання у ВНЗ із специфічними умовами навчання як стадія соціалізації особистості. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали круглого столу (Кривий Ріг, 10 лют. 2017 р.). Кривий Ріг : Донец. юрид. ін-т МВС України, 2017. С. 249–254.

13. Юрченко-Шеховцова Т. І. Загальні рекомендації близьким людини, яка перебувала в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із службовою діяльністю. *Сучасна війна: гуманітарний аспект* : матеріали наук.-практ. конф. у Харківському

національному університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, (м. Харків 31 трав. – 1 черв. 2018 р.). Харків, 2018. С. 116–117.

13. Юрченко-Шеховцова Т. І. Роль наставництва у формуванні професійної правосвідомості поліцейських зі стажем служби до трьох років. *Особистість, суспільство, закон* : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 309–313.

14. Юрченко-Шеховцова Т. І. Простір як засіб невербального спілкування. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 07 лют. 2019 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2019. С. 288–291.

15. Юрченко-Шеховцова Т. І. Дослідження характерологічних особливостей поліцейських. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 25 квіт. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, М. В. Костицький та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 90–92.

АНОТАЦІЯ

Юрченко-Шеховцова Т.І. Психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника поліції в сучасних умовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертаційне дослідження присвячено розв'язанню проблеми формування правосвідомості працівників поліції в сучасних умовах. Проаналізовано різні підходи щодо вивчення правосвідомості у психологічному та юридичному вимірі. Акцентовано увагу на актуальності вивчення правосвідомості поліцейського, а саме психологічних детермінантах її формування.

Виявлено та описано особливості інтеркореляційних зв'язків рівнів розвитку правосвідомості з індивідуально-психологічними особливостями поліцейських. Охарактеризовано розподіл рівнів розвитку правосвідомості в залежності від стажу служби поліцейських.

Визначено заходи формування правової соціалізації в системі психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейського відповідно загальнодержавному, професійному та особистісному рівням. Розроблено кейси щодо підвищення рівня правосвідомості працівників поліції зі стажем служби до трьох років та працівників поліції, які мають стаж понад десять років, які доцільно використовувати в роботі з поліцейськими під час психологічного супроводження проходження служби або під час проходження поліцейськими курсів підвищення кваліфікації з метою формування професійної компетентності та підвищення рівня правосвідомості поліцейських.

Сформульовано практичні рекомендації учасникам навчального процесу в системі службової підготовки; суб'єктам психологічного супроводження щодо підвищення рівня правосвідомості у працівників поліції.

Ключові слова: правосвідомість, правосвідомість поліцейського, рівень розвитку правосвідомості, стаж служби у правоохоронних органах, правова освіта, індивідуально-психологічні особливості поліцейського.

АННОТАЦИЯ

Юрченко-Шеховцова Т. И. Психологические детерминанты формирования правосознания работника полиции в современных условиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2020.

Диссертационное исследование посвящено проблеме формирования правосознания сотрудников полиции в современных условиях. Автором ретроспективно рассмотрены различные подходы к изучению правосознания в научных работах философского, юридического и психологического направлений. Рассмотрены различные подходы в современной юридической психологии к пониманию структуры правосознания личности, функций правосознания, что стало основой выбора психодиагностического инструментария эмпирического исследования.

Проанализированы психологические аспекты формирования правосознания как процесса и результата интериоризации и экстериоризации актуальных общественных условий. Рассмотрены факторы правовой социализации. Акцентируется внимание на том, что успешность правовой социализации индивида зависит от конкретных социальных условий, окружения, исторических особенностей становления и развития общества, культуры, образования и т.д.

Представлена психологическая характеристика основных компонент правосознания полицейского, исходя из основных его функций.

Аргументировано, что для сотрудников правоохранительных органов Украины уровень развития их профессионального правосознания является основным из условий успешной и эффективной реализации служебных заданий. Профессиональному правосознанию характерно усвоение правовых знаний как системы, понимание взаимосвязей различных правовых норм, представлений о влиянии права на общественные отношения, на мотивы поведения личности в правовой сфере.

Повышение уровня профессионального правосознания сотрудников Национальной полиции возможно лишь в процессе приобретения профессионального опыта на протяжении длительного времени. Доказано, что умение применять свои знания зависит от опыта и индивидуально-психологических особенностей личности полицейского.

Исследование проводилось в группах полицейских распределенных в зависимости от опыта профессиональной деятельности (до трех лет, от трех до десяти лет, более десяти лет) с помощью таких психодиагностических методик: анкета «Изучение особенностей самовосприятия права полицейскими»; анкета «Изучение особенностей оценки отношения коллег к праву полицейскими»; 16-ти

факторный опросник Р. Кеттелла (форма С); методика «Изучения уровня развития правосознания» Л. Ясюковой, анкета «Уровень правового развития» О. Гулевич. С помощью применения сравнительно-аналитического метода обоснованы особенности правосознания полицейских в зависимости от опыта профессиональной деятельности и сформулированы соответствующие рекомендации относительно их развития. Также с помощью методов математической статистики (вычисление коэффициента корреляции Пирсона; ϕ^* – критерия Фишера Стьюдента) проведена обработка результатов, количественный и качественный анализ.

По результатам изучения доказано, что правосознание сотрудника полиции – это сложное, интегративное личностно-профессиональное качество, которое представляет собой совокупность знаний законодательства, представлений о правовых явлениях, правовых убеждений и субъективных требований к праву. Правосознание характеризует отношение полицейского к правовой действительности, определяет готовность к деятельности ценностного правового характера.

Основными факторами, влияющими на формирование профессионального правосознания, является образование и практическая деятельность. Уровень юридического образования носителей профессионального правосознания требует качественного изменения с помощью обязательного обучения в системе учебных заведений МВД Украины.

Выделены личностные профили современных полицейских в зависимости от опыта профессиональной деятельности, а также отдельные взаимосвязи индивидуально-психологических особенностей с уровнем развития правосознания полицейских.

Определены меры формирования правовой социализации в системе психологического обеспечения профессиональной деятельности полицейского соответственно общегосударственному, профессиональному и личностному уровням. Разработаны кейсы для повышения уровня правосознания сотрудников полиции со стажем службы до трех лет и полицейских, которые имеют стаж более десяти лет. Кейсы целесообразно использовать в работе с полицейскими во время психологического сопровождения прохождения службы или при прохождении полицейскими курсов повышения квалификации с целью формирования профессиональной компетентности и уровня правосознания полицейских.

Сформулированы практические рекомендации участникам образовательного процесса в системе служебной подготовки; субъектам психологического сопровождения по повышению уровня правосознания у сотрудников полиции.

Ключевые слова: правосознание, правосознание полицейского, уровень развития правосознания, стаж службы в правоохранительных органах, правовое образование, индивидуально-психологические особенности полицейского.

SUMMARY

Yurchenko-Shekhovtsova T. I. Psychological determinants of forming of sense of justice of employee of police is in modern terms. – *Manuscript.*

Thesis for the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.06 – legal psychology. – The National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

This thesis focuses on the problem of shaping legal awareness of police officers in the current context. Different approaches for research of legal consciousness were analyzed in psychological and legal terms. Emphasis was placed on the relevance of examination of the of legal awareness of the policeman, notably on the psychological determinants of their formation.

Measures to develop legal specialization were identified in the psychological system, wish support police activities at the national, professional and personal levels respectively. Briefcases, that should be used in works with policemen during psychological follow-up at the time of service or during police refresher courses in order to create a technical competence and increasing the level of legal awareness of police officers, have been developed to increase a level of the legal awareness of police officers with up to three years' service and police officers with more than 10 years of experience.

Practical recommendations were formulated for participants in the educational process in official training programs; subjects of psychological support to increase the level of the legal awareness of police officers.

Key words: awareness, legal awareness of a police officer, level of development of legal awareness, length of service in law enforcement agencies, legal education, characterological features of a police officer.